

TARİH DERS KİTAPLARINDA SAVAŞ KONULARININ ANLATIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Özgür AKTAŞ*

Öz

Bu çalışmanın amacı ortaöğretim tarih ders kitaplarındaki savaşların yer alışı tarzını ele almaktır. Çalışma doküman analizi yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada ortaöğretim tarih ders kitapları incelenerek anlatılan savaşlar tespit edilmiştir. Bu savaşların önemli noktaları vurgulanmıştır. Çağdaş Türk ve Dünya tarihinin müfredat programına girmesi 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren olan savaşları da ders kitaplarına taşımıştır. Bu dönemde Almanya'nın ve Komünist yönetimlerin yayılma politikaları nedeniyle savaşların yaşandığı görülmüştür. Yirminci yüzyılda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla meydana gelen savaşlar ve Afrika kıtasında iç savaşlar yaşanmıştır. Yirmi birinci yüzyılda savaşların iç savaşlar ve terörizm şeklinde gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Barış, Tarih, Tarih Eğitimi, Tarih Ders Kitapları

AN EVALUATION NARRATIVE OF WARS ON HISTORY TEXTBOOKS

Abstract

The purpose of the current study was to investigate how the phenomenon of war was studied at the history books of secondary education. The

---

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD,
ozgurkafkas@gmail.com

method of the research depends on document analysis. For that reason, the history course books were investigated and the wars told in the books were determined. In the course book of Modern Turkish and World History, you can find wars and treaties. Establishment of Bolshevik regime led to new wars in the political history. In this book, it is likely to see something about World War II as well. Following the World War II, the cold war between Soviets Union and the USA had a great impact on era. The civil wars told in the Modern World History mostly intensified in the African countries. As for the twenty first century, the wars have mostly been realized as the civil wars and terrorism.

Keywords: War, Peace, History, History Education, History Textbooks.

1. GİRİŞ

Savaş kavramı değişik anlamlar ifade etmektedir. Kimileri savaşı yok edilmesi gereken kötülük olarak görmektedir. Bazılarına göre savaş cezalandırılması gereken bir faaliyettir. Savaşı insanlığın ilerlemesi için bir araç olarak değerlendirenler de vardır (Wright, 1965:3). Hesiod, savaşı Zeus'un bir cezası olarak tanımlamıştır. Herodot ise savaşı çocukların babaları gömmelerinden daha çok; babaların çocukları gömdüğü zaman olarak nitelendirmiştir (Hason, 1999: 191). Savaş en basit tanım olarak ise toplu ve örgütlü şiddettir. Savaşla ilgili başka bir tanım yapılacak ise hasım güçlerin iradesini kırmak ve tarafların kendi iradelerini hâkim kılmak için kullandıkları örgütlü şiddettir (Akad, 2011: 9). Ciceroya göre savaş, uyuşmazlıkları zorlama yollara başvurarak çözmektir (Grotius, 2011: 31). Clausewitz'e göre savaşın başka tanımı ise politikanın başka araçlarla devamıdır (Clausewitz, 1984: 35). Savaş istediğimizi elde etmek için güç kullanmaktır (Labbe ve Puech, 2007: 3). Savaşlar; ulusal, dini, kişisel, feodal, hanedan ve ya yoğunluklarına göre sınırlı, topyekûn; coğrafi kriterlerine göre ise yerel ve genel olarak sınıflandırılmaktadır (Uşşaklı, 2008: 30). Ünlü Fransız hukukçusu Louis Erasme Le Fur (1870-1943) ise savaşı şöyle tanımlamıştır: "Harp iki veya daha fazla devletin giriştiği ve devletlerden en az birinin istediği veya uluslararası kuruluşlardan bir ya da daha fazlasının bir ya da daha fazla devlete karşı tertip ettiği silahlı mücadeledir (Bayat, 1931: 74).

2. PROBLEM DURUMU

Yeni programa göre hazırlanmış tarih ders kitaplarında savaş konularının anlatılış tarzı nasıldır?

2. 1. Alt Problemler

- 1- Muhtelif ülkelerin tarih ders kitaplarında savaş konuları nasıl anlatılmıştır?
- 2- Okur ve diğerleri tarafından yazılan ortaöğretim 9. sınıf tarih ders kitabında hangi savaşlar anlatılmıştır ve bu savaşların anlatım tarzı nasıl olmuştur?
- 3- Cazgir ve diğerleri tarafından yazılan ortaöğretim 10. sınıf tarih ders kitabında hangi savaşlar anlatılmıştır ve bu savaşların anlatım tarzı nasıl olmuştur?
- 4- Komisyon tarafından yazılan Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında hangi savaşlar anlatılmıştır ve bu savaşların anlatım tarzı nasıl olmuştur?
- 5- Okur ve diğerleri tarafından yazılan Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabında hangi savaşlar anlatılmıştır ve bu savaşların anlatım tarzı nasıl olmuştur?

3. YÖNTEM

Çalışmada döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Döküman analizi araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyalin analizini kapsamaktadır. Döküman analizi sosyal bilimcilerin çok sık yararlandığı yöntem olarak bilinmektedir. Yeni programa göre hazırlanan ortaöğretim dokuzuncu sınıf tarih ders kitabı ortaöğretim onuncu sınıf tarih ders kitabı, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük tarih ders kitabı, çağdaş Türk ve dünya tarihi ders kitapları incelenmiştir. 2012 yılında 4+4+4 eğitim sistemine geçilmesiyle beraber de bu ders kitaplarının kullanımı devam etmektedir. Tarih ders kitaplarında savaşlar değerlendirilirken doğrudan anlatılan savaşlar ile bir metin ya da parça içerisinde anlatılan savaşlar olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Bu yöntemin oluşturulmasında Şahin Oruç'un (2002) yaptığı sınıflama örnek alınmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde yeni programa göre hazırlanmış tarih ders kitaplarında hangi savaşların anlatıldığı tespit edilecektir. Ayrıca konunun daha iyi anlaşılmasına yardım edeceği düşüncesiyle literatür taraması yapılarak muhtelif ülkelerin ders kitaplarında savaş konularının anlatım tarzı incelenmiştir.

1- Muhtelif Ülkelerin ders kitaplarında savaş konuları nasıl anlatılmıştır?

Savaş konularının ders kitaplarında anlatılış şekli pek çok ülkede tartışma konusu olmuştur. Savaşları ders kitaplarında anlatmak uluslar için çok kolay bir yol olmamıştır. İngiltere’de yayımlanan bir ders kitabı savaşların algılara göre değiştiğine şöyle örnek vermiştir: *“Rus askerleri zamana göre tarih ders kitaplarında dört gözle yolu beklenen kurtarıcılar olarak da kana susamış intikamcılar olarak da görülebilmektedir”* (Pingel, 2003: 64).

Lutz; Alman tarih ders kitaplarının Birinci Dünya Savaşı’nı fazla eleştirel olarak incelemediklerini belirtmiştir. Alman tarih ders kitapları Almanların düşmanları tarafından çevrildiğini gençlere aktarmıştır. Kitaplara göre Fransa, öç almak istemektedir. Almanya’nın ticari ve endüstri alanlarındaki yayılmasına karşı çıkmaktadır. İngiltere’nin Belçika’nın tarafsızlığının korunması aksi hâlde savaş ilan edeceğini açıklaması ise bir bahanedir. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yazılan tarih ders kitapları Almanların savaş suçu işlemediğini dile getirmiştir (Lutz, 1929: 74). Almanya’da ders kitaplarıyla ilgili yazılan rapora göre, Alman tarih ders kitaplarında şöyle ifadeler yer vermişti: *Almanya’nın elleri temizdir. Hiçbir tarih ders kitabı bunun aksini söyleyemez. Almanya, dünya savaşının tek suçlusunu değildir* (Lutz, 1929: 279).

Almanya’da yayımlanan ders kitaplarında gerekse Nazi ordularınca işgal edilen ülkelerin ders kitaplarında ağırlıklı olarak İkinci Dünya Savaşı üzerinde durulmaktadır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ilk kez bağımsızlığa kavuşmuş birçok Doğu Avrupa

ülkesinin, İkinci Dünya Savaşı'yla beraber bağımsızlığını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalması belleklerde eski kötü hatıraları canlandırmıştır. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı, Almanlar tarafından işgal edilen ülkelerde derin ve acı hatıralar bırakmıştır. Amerika Birleşik Devletleri tarih ders kitaplarında, İkinci Dünya Savaşı'nın ders kitaplarına yansması Birinci Dünya Savaşı'na kıyasla daha fazla olmuştur. Amerikan tarih ders kitaplarında barış, demokrasi, insan hakları dünyanın diğer kısmından fazla olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin ideali gibi sunulmuştur. ABD, İkinci Dünya Savaşı'nı aynı zamanda bu değerleri korumak için yapmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin atom bombasını kullanmasının mecburi olduğu da dile getirilmiştir. Ayrıca ABD ders kitaplarında "Yahudi soykırımı" üzerinde çok fazla durulan konular arasındadır (Nicholls, 2006: 98). ABD'de öğretmenlerin en fazla zaman ayırdıkları konulara gelince Avrupa'da ve Pasifik'teki savaştır. Öğretmenler müfredatlarında yer alan bu konuların öğretimini de çok önemli görmektedir. Bunun yanında çalışma yapılan yirmi beş ilköğretim öğretmeninden yirmisi Mussolini ve "faşist partisinin" öğretilmesini önemli görmektedir. Öğretmenlerin İkinci Dünya Savaşı ile ilgili önem verdikleri konulardan birisi ise Yahudilere yapılan soykırım ve Pearl Harbour baskınıdır. Lise tarih öğretmenlerinin ders kitaplarında anlatılan konulardan en fazla oranda önemli gördükleri konu Hitler'in iktidara gelmesidir (Barth, 1995: 5). Amerika Birleşik Devletleri tarih ders kitaplarında Vietnam Savaşı anlatılırken tarafsız bir bakış açısı yakalanamamıştır. Vietnam Savaşı'yla özdeşleşen resimlere Amerikan tarih ders kitaplarında yer verilmemektedir. Linda McNeil ise Amerikan tarih öğretmenlerinin çoğunun Vietnam Savaşı'nı anlatmaktan kaçındığını dile getirmiştir. Amerikan tarih öğretmenleri 1980'li yıllarda Vietnam Savaşı'na ortalama olarak 0- 4.5 dakika arasında zaman ayırmıştır (Loewen, 2007: 256).

İngiliz tarih ders kitapları İkinci Dünya Savaşı'nın kazanılmasında ABD'nin rolüne özel bir önem vermiştir. Savaşın kazanılmasında en büyük payın ABD ve Kanada'dan gelen yardımlar olduğunu belirtmiştir. "GCSE Modern History" adlı İngiliz tarih ders kitabı İngiltere'nin zaferine ve "Eksen Devletlerinin" mağlubiyetine on altı sayfa ayırmıştır.

ABD'nin İngiltere'ye yaptığı yardım ve yardım malzemeleri ayrıntılı olarak verilmiştir (Foster ve Nicholls, 2005: 224). "Modern World" adlı İngiliz ders kitabı "*ABD'nin atom bombasını kullanmasını nedensiz değildi*" diye savunarak Okinawa'da yedi bin ABD askerinin öldürülmesinin atom bombasının kullanılmasına gerekçe olduğunu yazmıştır (Foster-Nicholls, 2005: 230).

İtalyan tarih ders kitaplarıysa savaşın insanlığın yüksek değerlerine karşı olduğunu dile getirmiştir. İtalyan ders kitaplarında İkinci Dünya Savaşı'ndaki en büyük sorumluluğun Almanlara ait olduğu vurgulanmıştır. Bu tarih ders kitabında anlatılanlara bakılınca "*İtalya ve Japonya, Almanların küçük ortağıdır. Musolini, İtalyan halkının gönlünde ve beyninde yer edemeyen kandırılmış birisidir*" (Nicholls, 2006: 98).

İsveç ders kitapları ülkelerinin İkinci Dünya Savaşı'ndaki tarafsızlığına vurgu yapmıştır. Bu tarafsızlığın Almanya'nın, Norveç'ten gelen demiri riske atmak istememesi nedeniyle İsveç'e bir müdahaleden kaçınmak istemesinden kaynaklandığı açıklanmaktadır. İsveç tarih ders kitaplarında tarafsızlık konusu işlenirken İsveç'in tarafsızlığı barışçılığı ile de ilişkilendirilmiştir (Nicholls, 2006: 99). İsveç tarih ders kitaplarında İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin rolüne ABD'nin rolünden daha fazla yer verilmiştir (Foster ve Nicholls, 2005: 221). "Living History" adlı İsveç tarih ders kitabı, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın, Japonya'dan daha tehlikeli olduğunu yazmıştır (Foster ve Nicholls, 2005: 230).

Japon tarih ders kitaplarında özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın anlatımı tartışmalı konuların başında gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "Müttefik Devletler" Japon tarih ders kitaplarının yazımına müdahale etmiştir. Japon tarih ders kitaplarının demokrasiye ve barışa hizmet etmesi gerektiği belirtilmiştir. Japon tarih ders kitaplarında propaganda, militarizm ve imparatorluğun idealleriyle ilgili yazılar yasaklanmıştır. Bu yönde ilk tarih ders kitabı 1946 yılında basılmıştır (Yoshiko ve Hiromitsu, 2000: 99). Fakat 1950 yılına geldiği zaman Çin Devrimi ve Kore Savaşı

nedeniyle ABD; Japon eğitimi üzerindeki baskısını kaldırmak zorunda kalmıştır. Japonya’da sağ partilerin de iktidara gelmesiyle tarih ders kitaplarına eleştiriler yöneltmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’yla ilgili satırların tarih ders kitaplarından çıkarılması istenmiştir (Yashiko ve Hiramitsu, 2000: 105). Tarih ders kitabı yazarı Ienaga Saburo İkinci Dünya Savaşı’nda acı çeken Japon askerlerinin resimlerini ders kitaplarına koyarak halkı bilgilendirmek istemiştir fakat hükümet bu görüşe karşı çıkmıştır. Ayrıca Japon hükümeti Saburo’dan Sovyet- Japon Savaşı’nın sorumluluğunun Sovyetlere ait olduğuna dair tarih ders kitabına cümleler eklemesini istemiştir (Yoshiko ve Hiramitsu, 2000: 108). Japon ders kitaplarında Çin’deki “Nanjing Soykırımı” âdeti haklılaştırılmaktadır (Yoshiko ve Hiramitsu, 2000: 113). 1978 yılında Japonya’da iktidara gelen Liberal Demokrat Parti, ders kitaplarını yeterince ulusal duyguları yansıtamadığı için ders kitabı yazarlarını eleştirmeye başlamıştır. Özellikle tarih ders kitabı yazarı Saburo ile hükümet arasında davalar olmaya başlamıştır. Dava konularından birisiyse Saburo’nun Okinawa Savaşı’nda ordunun sorumsuzluğu sebebiyle yüz altmış bin sivil Japon ve çocuğun öldüğünü yazmasıdır. Hükümet ise bu insanların ordu için kendilerini feda ettiklerini iddia etmiştir. Ulusal duyguların yüksek olduğu Japon toplumunda savaşları anlatmak, Japon devletinin hatalarından bahsetmek bu ülkede tartışmalara yol açabilmektedir (Yoshiko ve Hiramitsu, 2000: 116). Japon tarih ders kitaplarında İkinci Dünya Savaşı hem ulusal hem de uluslararası bağlamda ele alınmıştır. Japonya’nın Çin’e ve ABD’ye karşı tek başına mücadele ettiği genç kuşaklara hatırlatılmıştır. Japonya; ABD’nin, İkinci Dünya Savaşı’na girmesine yol açan Pearl Harbour baskını için ise, bu saldırının Japonya’yı savunma amacı taşıdığını çünkü ABD’nin bu tarihten önce Japonya’ya karşı savaşa girmeyi kararlaştırdığını yazmıştır. Japonya ayrıca, Almanya ile müttefik olmasına rağmen soykırım konusunda Almanlarla hiçbir benzerlikleri olmadığını vurgulamıştır (Nicholls, 2006: 101). Yine “Shosetsu Nihon Shi” adı Japon tarih ders kitabı ABCD sembolü ile kısalttığı devletleri Japonya’yı çevrelemeye çalışan devletler olarak yazmıştır (A- America B- British C- Chinese D- Dutch). Japon tarih ders kitapları İkinci Dünya Savaşı’nın Avrupa cephesine değil, Pasifik cephesine

yoğunlaşmıştır (Foster, Nicholls, 2005: 219). Japon öğretmenleriyle yapılan araştırmada, öğretmenler İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili en fazla Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombasının atılmasını en önemli konu olarak belirtmiştir. Daha sonra ise Japon-Çin Savaşı ve Okinawa Savaşı'nı seçmiştir. Öğretmenlerin seçtikleri konular genellikle Japonların savaşın kurbanı ve acı çeken tarafı oldukları ile ilgilidir. Özellikle bu temalar ilköğretim okullarında çok yaygın olarak işlenmektedir (Barth, 1995: 5). Japon tarih ders kitaplarında dikkat çekilen noktalardan birisi de Sovyetler Birliği'nin Sovyet-Japon saldırmazlık anlaşmasını bozduğu iddiasıdır. Sovyetler Birliği, atom bombasından sonra Mançurya'yı işgal etmiş, esir aldığı Japonları, Sibiryaya sürmüştür. Esir alınan altı yüz bin Japon'dan yüzde onu zor şartlar altında ölmüştür (Crawford ve Foster, 2007: 119).

İkinci Dünya Savaşı'ndan acı çeken ülkelerden birisi de Güney Kore'dir. Savaştan sonra ülke kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Çağdaş Kore tarihinin, II. Dünya Savaşı anlatılmaksızın anlaşılması mümkün değildir. Güney Kore öğretmenlerinin İkinci Dünya Savaşı'nda yoğunlaştıkları konulara bakıldığında, ilköğretim birinci kademe öğretmenleri en az faşizmin yükselmesine yoğunlaşırken, en fazla Avrupa'da savaş ve Japon işgali konusuna yoğunlaşmaktadır. İlköğretim öğretmenlerinin İkinci Dünya Savaşı ile ilgili konularda zaman ayırdıkları konuların başında savaş sırasında günlük yaşam ilk sırada gelmektedir. Lise öğretmenleri ise en fazla zamanı faşizmin yükselmesine ayırmıştır. İlköğretim birinci kademe öğretmenleri II. Dünya Savaşı ile ilgili en önemli Pearl Harbour baskını görürken, Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesini ve ABD'nin Japonya'ya petrol ve demir ambargosu koymasını en önemsiz konu olarak görmektedirler. İlköğretim ikinci kademe öğretmenleri için en önemli konu "Pearl Harbour Baskını" ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın nasıl şekillendiği konusudur. En önemsiz gördükleri konu ise Amerika vatandaşı Japonların esir kamplarına gönderilmesidir. Güney Kore lise tarih öğretmenlerinin en önemli gördükleri konu Mançurya'nın işgali ve en önemsiz gördükleri konu ise ABD vatandaşı Japonların esir kamplarında tutulmasıdır (Chung, 1995: 39-41).

Norveç'te yayımlanan 1914-1945 dönemini ele alan bütün tarih ders kitaplarında İkinci Dünya Savaşı'nın anlatıldığı bölüm sayfa sayısı bakımından büyük farkla ön sırayı almaktadır. Metnin yaklaşık % 30'u savaşın arka planına, gelişimine ve sonuçlarına ayrılmış, Norveç dışındaki olaylara ve Alman işgali altındaki Norveç'e aşağı yukarı eşit ağırlıkta yer verilmiştir. Buna karşılık Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde okutulan ders kitaplarında stratejik meseleler, askeri liderlerin belli yetenekleri ve savaşlarda belirleyici rol oynayan kahramanlık üzerinde daha çok durulmaktadır. Genelde Polonya, Rusya ve Litvanya'da okutulan ders kitapları her iki savaşın askeri yönlerine daha geniş yer vermiştir. Eski Yugoslav Cumhuriyetlerinde yayımlanan ders kitaplarında yer tutan önemli bir konu da faşizme karşı mücadeledir (Pingel, 2003: 76).

Farklı ülke kitaplarında farklı şekilde anlatılan savaşlardan birisi de "Kore Savaşı"dır. Amerikan tarihinde "unutulan savaş" adı verilen bu savaşa, ABD, Japonya ve Güney Kore ders kitapları bu savaşın nedenini Çin'in desteklediği Kuzey Kore'nin sebep olduğunu yazmıştır. Çin ders kitaplarına göre ise bu savaşın ABD'nin desteklediği Güney Kore'dir (Lin., Zhao., Ogawa., Hoge ve kim, 2009: 226). Çin ders kitapları ABD'nin sadece Kuzey Kore'yi değil, Çin'in bir kısım toprağını da işgal ettiğini yazmıştır. Çin tarih ders kitapları ayrıca Birleşmiş Milletler askerlerinin Çin'in özgürlüğüne kast ettiğini iddia etmiştir (Lin ve diğerleri, 2009: 227). Çin ders kitapları emperyalistlere karşı savaşan askerlerin, ülkelere zafer ile döndüğünü dile getirmiştir (Lin ve diğerleri, 2009: 227). Güney Kore ders kitapları ise savaşa saldırgan Kuzey Kore'nin neden olduğunu yazmıştır. "Kuzey Kore, özgürlüklere ve barışa meydan okumuştur." Kore Savaşı pek çok Japon için bir anlam ifade etmemesine rağmen, Kuzey Kore'de, Japonya Kore Savaşı'na tam destek veren bir devlet olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Kuzey Kore ile Japonya arasında da diplomatik ilişki yoktur. Güney Kore tarih ders kitapları bir buçuk milyon çocuğun savaşta yetim kaldığını yazmıştır. ABD ders kitapları ise elli bin Amerikan askerinin savaşta öldüğünü yazarken Çin tarih ders kitapları ise savaştaki kayıplarla ilgili bir bilgi vermemiştir (Lin ve diğerleri, 2009: 228). Kore Savaşı; Amerika, Güney Kore ve Çin ders kitaplarında ülkelerin kendi perspektifinden değerlendirilmiştir.

Çin ders kitapları Çin ordusunun, Çin ve Kuzey Kore'yi emperyalistlerin saldırısından kurtardığını anlatmıştır. Amerikalılara karşı kahramanca savaşan ve zafer kazanan Çin askerlerine teşekkürlerini dile getirmektedir. Amerikan tarih ders kitapları ise Komünist Kuzey Kore'nin, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Güney Kore'nin topraklarını işgal ettiğini yazmıştır. ABD'nin de haklı olarak BM kararıyla bu işgali engellediğini dile getirmiştir. Güney Kore ders kitapları ise, Güney Koreli askerlerin vatanlarını kahramanca savunduklarını dile getirmiştir (Lin ve diğerleri, 2009: 228). Japon tarih ders kitapları ise Kore Savaşı'nda Japonya'nın ABD'ye askeri malzeme sattığını ve bu sayede Japon ekonomisinin toparlandığını dile getirmiştir (Lin ve diğerleri, 2009: 228). 1910 yılından 1945 yılına kadarki uzun sürede Japonya, ders kitaplarından Korelilerle ilgili ön yargıları kaldıramamıştır. Kore'nin Japon egemenliğinde tutulmasını haklılaştıran ders kitapları, Japon öğrencilere Korelilerle ilgili ön yargıları aktarmıştır (Matsuzaki, 1979: 420).

Makedonya'daki tarih müfredatının üçte birinden fazlası savaşlara ayrılmıştır. Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da okutulan ders kitaplarının dörtte biri ile üçte biri savaşlara ayrılmıştır (Pingel, 2003: 77). Bosna Hersek tarih ders kitaplarında tartışmalı konulardan birisi de Kosova Savaşı'dır. Bosna Hersek'te, Bosna, Hırvat ve Sırp'ların kendi dillerinden okutulan tarih ders kitapları mevcuttur. Özellikle Sırp dilinde yazılan ders kitapları Kosova Savaşı'na özel bir anlam yüklemektedir. Kitaplarda Sultan Murat ve Oğlu Yakup'un öldüğünden bahsedilmektedir. Sırp dilinde yazılmış Bosna Hersek ders kitaplarına göre Sırp'lar korkusuz savaşçıdır. Türkler ise savaşta kurnazdır. Türklerin savaşı adaletsiz ve trajiktir. Sırp kimliğinin yeniden inşasında Kosova Savaşı önemli yer tutmakta ve Türk'lere bu savaş nedeniyle ön yargılı yakıştırmalar yapılmaktadır (Alibasic, 2007: 12). Kosova savaşı Sırp milliyetçiliğinin en büyük efsanesini oluşturmaktadır. Sırp benliğinin oluşmasında önemli rol oynamış zengin bir kahramanlık edebiyatı yaratmıştır (Emecen, 2010: 124). Türk psikolog Vamık Volkan'a göre Sırp'lar, Kosova yenilgisinin acısını hiçbir zaman unutmamıştır. Sırp'lar Kosova yenilgisinin acısını Müslüman Boşnak ve Arnavutlara yaşatarak Osmanlılardan intikam almaya çalışmıştır (Volkan, 1996: 118).

Kosova Savaşı Osmanlı padişahının savaş meydanına öldüğü bir savaş olarak da hafızalara kazınmıştır.

Azerbaycan tarih ders kitaplarında Osmanlı- Akkoyunlu Savaşı ele alınmıştır. Türkiye’de yazılan tarih ders kitaplarında savaşın siyasi yönüne dikkat çekilirken, Azerbaycan tarih ders kitaplarında Sovyet tarihçiliğinin de etkisiyle savaşın ekonomik yönlerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca iki ülke arasındaki, “bir millet, iki devlet söylemi” Azerbaycan ders kitaplarında savaş anlatılırken eleştiriyi üçüncü bir tarafa yani, Batı dünyasına çekmiştir. Kitaplara göre savaşın kazananı Batı dünyasıdır. Bu savaş aynı zamanda “Kardeş kavgası” olarak tanımlanmıştır. Ders kitapları ayrıca Akkoyunluların yenilgisinin nedenini Osmanlı Devleti’ndeki ateşli silahların üstünlüğüne bağlamıştır (Gürbüz, 2009: 80). Azerbaycan tarih ders kitaplarında Osmanlılar hem olumlu hem de olumsuz şekilde tasvir edilmiştir. Kosova Savaşı ve İstanbul’un fethi anlatılırken Osmanlılar saldırgan ve emperyalist şekilde tasvir edilmiştir. Akkoyunlu- Osmanlı, Safevi- Osmanlı savaşları anlatılırken bu savaşlarda mezhep kavgasının da etkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu savaşların olmasında Batı dünyasının kışkırtıcı rolü olduğu dile getirilmiştir. Olumlu Osmanlı imgesi ise Rus Çarlığı’nın yıkılması sonrasında Ermeni işgalcilerine karşı Türklerin Azerbaycan’a yardımları ile ilişkilendirilmiştir (Türk ve Ilgaz, 2005: 55-59)

Fransız ders kitapları ise Cezayir’le yaptıkları savaşı ders kitaplarında yazmakta oldukça isteksiz davranmıştır. Fransız tarih ders kitaplarını yazanlar bazı kitaplarda bu savaşa hiç değinmemiştir. Bazı kitaplar ise bu savaşı çatışma olarak öğrencilere aktarmıştır (Copeux, 2003: 45).

Türkiye’de okutulan tarih ders kitaplarında çeşitli zamanlarda savaşların anlatımıyla ilgili şikâyetler dile getirilmiştir. Türkiye ve Yunanistan’da yazılan ders kitaplarında da olayların farklı aktarıldığını ve ön yargıların olduğu zamanlar da olmuştur. Yunanistan’ın, Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılma süreci ve Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Yunanlıların Anadolu’yu işgal çabaları, Türk kamuoyunda ve Türk tarih ders kitaplarında

Yunanlılara karşı tepkiye neden olmuştur. Muallim Ahmet Halit'in, "Bizim Tarih" adlı tarih ders kitabı, Süleyman Edip ve Ali Tefik Beyler'in 1929 yılında yayınladıkları "İlkmekepe Çocuklarına Tarih Dersleri" adlı tarih ders kitabı, Ali Reşat'ın "Umumi Tarih" kitabı, 1934 tarihli tarih ders kitaplarında Yunanlılara karşı sert ifadelere yer verilmiştir (Safran ve Ata, 2006: 67). Yunan tarihçiler ise Yunan medeniyetinin, Perslerle savaştan sonra dünyanın saygı duyduğu bir medeniyet yarattığını ve bu medeniyetin Büyük Alexander ile Asya'ya yayıldığını kabul etmektedirler. Yunanlı tarihçilere göre bu medeniyete Fatih Sultan Mehmet son vermiştir. Yunan tarih ders kitabına göre Fatih Sultan Mehmet askerlerine cennetin nimetlerini vaat ederek İstanbul'u almak için teşvik etmiştir. Türk tarih ders kitapları İstanbul'un alınmasından sonra hiç kimsenin zarar görmediğini yazarken, "Ancient Greece" adlı Yunan tarih ders kitabı otuz iki bin kişinin öldürüldüğünü yazmıştır. Geçmiş yıllardaki tarih ders kitaplarına göre, günümüzde yazılan tarih ders kitaplarında iki toplum birbirine karşı daha yumuşak bir dil kullandığı görülmektedir (Milas, 1991: 28). Değişen tarih programına göre yazılan tarih ders kitapları anlatım ve görsel açıdan pek çok değişimi de beraberinde getirmiştir.

2- Komisyon tarafından yazılan ortaöğretim dokuzuncu sınıf tarih ders kitabında hangi savaşlar anlatılmıştır ve bu savaşların anlatım tarzı nasıl olmuştur?

Tablo 1. Ortaöğretim 9. sınıf tarih ders kitabında doğrudan anlatılan savaşlar.

<i>Atilla'nın Galya Seferi (451)</i>
<i>Bedir Savaşı (624)</i>
<i>UhudSavaşı (627)</i>
Hendek Savaşı-627
Hayber'in Fethi-629
Mute Seferi-629
Mekke'nin Fethi-630
Huneyn Savaşı-630
Taif Seferi (630)
Tebük Seferi (631)
Suriye'nin Fethi (636)
Mısır'ın Fethi (640-641)
Deve (Cemel Vakası) (656)
Sıffin Savaşı (657)
İstanbul Kuşatması (674)
Kerbela Olayı (680)
Kuzey Afrika ve İspanya'nın Fethi (711)
Dandanakan Savaşı (1040)
Malazgirt Savaşı (1071)
Birinci Haçlı Seferi (1096-1099)
İkinci Haçlı Seferi (1147-1149)
Üçüncü Haçlı Seferi (1189-1192)
Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204)
Miryakefalon Savaşı (1176)
Yassıçemen Savaşı (1230)
Baba İshak İsyanı (1240)
Kösedağ Savaşı (1243)
Moğolların Anadolu'yu istilası (1243)
Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı (1308)

Tablo 1 değerlendirildiğinde savaşların İslâm tarihi ile Selçuklu tarihini içerdiği anlaşılmaktadır. Burada İslâmın doğuşu ve yayılışı konusu da işlenmiştir.

Tablo 2. Ortaöğretim dokuzuncu sınıf tarih ders kitabında yer alan bir parça ya da metin içerisinde anlatılan savaşlar.

Peloponnesos Savaşları (MÖ 337)
Köprü Savaşı (634)
Yermük Seferi (634)
Ecnadeyn Savaşı (636)
Kasidiye Savaşı (636)
Nihavend Savaşı (642)
Kıbrıs'ın Fethi (649)
<i>Zatü's Savâri Deniz Zaferi (655)</i>
<i>Kadiks Zaferi (711)</i>
Türgeşler- Emeviler arasında savaş (720)
Talas Savaşı (751)
İhşidilerin Yıkılışı (969)
Samanoğullarının Yıkılışı (999)
<i>Emevilerin yıkılışı (1031)</i>
<i>Katvan Savaşı (1074)</i>
<i>Süleyman Şah ile Tutuş Arasındaki Mücadele (1086)</i>
<i>Emir Çavlı ile I. Kılıçarslan Mücadelesi (1107)</i>
<i>Batı Karahanlıların Yıkılışı (1141)</i>
<i>İkinci Kılıçarslan'ın Kütahya ve Eskişehir Seferi (1176)</i>
<i>Latinlerin İstanbul'u İstilasası (1204)</i>
<i>Karahanlıların Yıkılışı (1212)</i>
Birinci İzzettin Kaykavus'un Sinop'u Fethi (1214)
Birinci İzzettin Kaykavus'un Eyyubiler Üzerine Seferi (1220)
Beni Ahmer Devleti'nin yıkılması (1492)

Tablo 2'ye bakıldığında dolaylı olarak anlatılan savaşlar arasında Thukydides tarafından kaleme alınan Peleponnesos Savaşlarının olduğu göze çarpmaktadır. Thukydides tarafından ele alınan bu savaşlar ayrıca öğretici tarih türünün de ilk örneğidir. Bunun dışında Türklerin Müslümanlığı kabulünde önemli rol oynayan Talas Savaşı da anlatılmıştır. İslamiyet'in yayılmasına katkı sağlayan savaşlarda görülebilmektedir. Bu ders kitabında doğrudan ele alınan konular olarak Müslüman Türk Devletlerinin yıkılışı anlatılmıştır. Kardeşler arasında taht kavgaları için yapılan savaşlar da dile getirilmiştir. Son olarak ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da yerleşmek için düzenledikleri seferler de dolaylı anlatılan savaşlar arasındadır.

Ortaöğretim tarih 9. sınıf ders kitabında savaşlar anlatılırken aşağıda verilen teknik ve görseller kullanılmıştır:

Fotoğraflar: Akebe görüşmelerinin yapıldığı yerin fotoğrafı, Bedr Savaşı'nın yapıldığı alanda yer alan su kuyularının fotoğrafı, Uhud Savaşı anlatılırken Müslüman okçuların mevzilendiği okçular tepesinin fotoğrafı, Hendek Savaşı anlatılırken Hz Muhammed'in karargâhını kurduğu yer olan bugünkü Fetih Mescidi'nin resmi. Hayber'in fethi anlatılırken Hayber Kalesi'nin resmi.

Haritalar: Köseadağ savaşı sonrasında Anadolu'da kurulan beyliklerin sınırları.

Temsili Resimler: Kök Türk savaşçısı, İspanya'nın fethi anlatılırken ise Tarık Bin Ziyad'ın temsili resmi, Dandanakan Savaşı anlatılmadan önce Gaznelilerin savaş tarzını gösteren temsili bir resim, Gazneli Mahmut'un savaş başlığıyla gösteren temsili resim, Malazgirt savaşıyla ilgili temsili bir resim.

Minyatürler: Piyer L "Hermitei"yi seferde at üstüdeyken tasviri, Selahattin Eyyûbi'nin esir karşılama töreni, Haçlıların İstanbul kuşatması.

3- Cazgır ve diğerleri tarafından yazılan ortaöğretim onuncu sınıf tarih ders kitabında hangi savaşlar anlatılmıştır ve bu savaşların anlatım tarzı nasıl olmuştur?

Tablo 3. Ortaöğretim Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Doğrudan Anlatılan Savaşlar

<i>Koyunhisar Savaşı (1302)</i>
<i>Bursa'nın Fethi (1326)</i>
<i>Palekanon (Maltepe) Savaşı (1329)</i>
<i>İznik ve İzmit'in Fethi (1331-1337)</i>
<i>Karesioğulları Beyliği'nin Osmanlı Topraklarına Katılması (1345)</i>
<i>Çimpe Kalesinin Alınması (1353)</i>
<i>Edirne'nin Fethi (1363)</i>
<i>Sırp Sındığı Savaşı -Çirmen Savaşı (1364- 1371)</i>
<i>Birinci Kosova Savaşı (1389)</i>
<i>Niğbolu Savaşı (1396)</i>
<i>İstanbul'un kuşatılması (1400)</i>
<i>Ankara Savaşı (1402)</i>
<i>Varna Savaşı (1444)</i>
<i>İkinci Kosova Savaşı (1448)</i>
<i>İstanbul'un Fethi (1453)</i>
Fatih Sultan Mehmed'in Seferleri:
<i>Sırbistan Seferi (1455)</i>
<i>Mora'nın alınması (1460)</i>
<i>Eflâk seferi (1462)</i>
<i>Amasra'nın alınması (1459)</i>
<i>Sinop ve Trabzon'un alınması (1461)</i>
<i>Bosna Hersek Seferi (1463)</i>
<i>Otlukbeli Savaşı (1473)</i>
<i>Boğdan'ın alınması (1484)</i>
<i>Venedik ile savaş (1470-1479)</i>
<i>Karamağulları ile Mücadele (1466)</i>
<i>Kırım'ın Fethi (1475)</i>
<i>Arnavutluk Seferleri (1465, 1467, 1479)</i>
<i>Yunan Adalarının Alınması (1456-1470)</i>
<i>İtalya Seferi (1481)</i>
<i>Mercidabık ve Ridaniye Savaşları (1516-1517)</i>
<i>Çaldıran Savaşı (1514)</i>
<i>Turnadağ Savaşı (1515)</i>

Kanuni Dönemi:

Cezayir'in Osmanlı Devleti'ne katılması (1516)

-Belgrad'ın Fethi (1521)

-Rodos'un Fethi (1521)

-Mohaç Meydan Savaşı (1526)

-I. Viyana Kuşatması (1529)

-Almanya Seferi (1532)

-Preveze Deniz Zaferi (1538)

-Trablusgarp'ın Fethi (1551)

-Cerbe Deniz Savaşı (1560)

Celali Ayaklanmaları (1519)

Malta kuşatması (1565)

Sakız Adası'nın Fethi (1566)

Hint Deniz Seferleri (1538, 1551, 1552, 1553)

Eyalet Ayaklanmaları

Otuz Yıl Savaşları (1618-1648)

II. Viyana Kuşatması (1683)

Rus-Avusturya-Osmanlı Savaşları (1736-1739)

Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774)

Yedi Yıl Savaşları ve Amerika'nın Bağımsızlık Mücadelesi (1776)

Fransız İhtilali (1789)

Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya Savaşları (1877-1879)

Osmanlı-Fransız Savaşı (1798-1801)

Sırp İsyanı (1804)

Yunan İsyanı (1820)

Kırım Savaşı(1853-1856)

Osmanlı Rus Savaşı (1877-1878)

Ermeni Olayları (1890)

Tunus'un Fransızlar Tarafından İşgali (1881)

Mısır'ın İngilizler tarafından İşgali (1882)

Dömeke Meydan Savaşı (1908)

31 Mart Olayı (1909)

Trablusgarp Savaşı (1910)

Balkan Savaşları (1912-1913)

Birinci Dünya Savaşı (1914)

Kanal Harekâtı (1915)

Çanakkale Cephesi (1915)

Hicaz ve Yemen Cephesi (1916)

Irak Cephesi (1914-1918)

Suriye-Filistin Cepheleri (1915-1918)

Galiçya, Romanya ve Makedonya Cephesi (1916-1917)

Tablo 3'te görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve düşüşü görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi ve yükseliş döneminde yapılan savaşlar zaferle ve toprak kazancı ile sona ermiştir. İstanbul'un Fethi Osmanlı Devleti'nin imparatorluk niteliğini kazanmasını sağlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonraki döneme bakıldığında ayaklanmalar yoğunlaşmaktadır. II. Viyana Kuşatması'ndan sonraki dönemde ise devletin toprak kayıpları göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde ise Rusya ile yapılan savaşlar ve iç isyanlar artmıştır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelerde doğrudan anlatılmıştır. Ortaöğretim onuncu sınıf tarih ders kitabında savaşlar anlatılırken temsili resimlerden, haritalardan, zaman şeritlerinden, propaganda posterlerinden, resimlerden ve tablolardan yararlanılmıştır. Savaşlarda rol oynayan padişahların, askerlerin ya da başka aktörlerin kısa biyografilerine de yer verilmiştir.

Osmanlı tarihinde anlatılan kimi savaşlara bakıldığı zaman Osmanlı Devleti'ne karşı Haçlı ittifaklarının yapılmıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin diğer Hıristiyan devletlere karşı başka Hıristiyan Devletlerle işbirliği yaptığı görülmektedir. Ankara Savaşı'nda I. Bayezid'in ordusunda Türk Beylerinin yanı sıra Sırp vassalı I. Bayezid'in kayınbiraderi Stefan Lazareviç'de vardır (Almond, 2013: 155). 1683 Viyana Kuşatması'nda Türk Ordusu'nun yarısından fazlasını Hıristiyan askerlerden oluştuğu söylenmektedir (Arnold, 2013:204). Kırım Savaşı sırasında ise Osmanlı ordusundaki Hıristiyan askerle üç başlık altında toplanabilir: Hıristiyan Osmanlı uyrukları, Rus hâkimiyetine karşı ortak bir direniş geleneği olan Doğu Avrupalı askerler ve Türk adları altında Osmanlı birliklerine önderlik eden çok sayıda yabancı subaylar (Arnold, 2013: 225). Yavuz Sultan Selim dönemi halifeliğin Türklere geçmesi nedeniyle de oldukça önem taşımaktadır. Mısır'ın Fethi'ni sağlayan Mercidabık ve Ridaniye Savaşları aynı zamanda Memluklu Devleti'ni tarih sahnesinden silmiştir. Bu savaşlarda Memluklarda top bulunmasına rağmen onlar topu askeri harekâtın önemli bir parçası olarak görmemiştir. Askeri teknoloji de geç kalınması Memluklu Devleti'nin sonu olmuştur (Emecen, 2010: 157).

1473'teki Otlukbeli Savaşında da klasik savaş taktikleriyle çarpışan süvari ağırlıklı Akkoyunlu ordusu top ve tüfek karşısında fazla direniş gösterememiştir (Emecen, 2010: 54). Anlatılanlara ek olarak Osmanlı Devleti'nin Türk Devletleriyle yaptıkları mücadeleler Hıristiyan Devletlerle yapılan savaşlar kadar zor ve kanlı olmuştur. Osmanlılar; Karamanlılar, Akkoyunlular, Sefaviler, Memlüklerle çetin savaşlar yapmıştır (Akad, 2009: 25). Onuncu sınıf tarih ders kitabında anlatılan konulardan birisi de isyanlardır. Özellikle Sırp isyanları ve Yunan isyanları Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır. Bu isyanlarda özellikle Rusya'nın desteği olmuştur. Sırbistan'da 1804 yılında Kara Yorgi liderliğinde ilk büyük Sırp isyanı patlak vermiştir. 1815 yılında ise ikinci büyük Sırp isyanı olmuştur. Bükreş Antlaşması'nın sekizinci maddesinde Sırlara ayrıcalık tanınmıştır. 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması 1830 yılında Sırlara özerklik getirmiştir. 1878 Berlin Antlaşması ile Sırlar bağımsızlığa kavuşmuştur (Aksan, 2011: 297). Taha Akyol'a göre ise Osmanlı Devleti'nin tarihinde üç büyük felaket vardır ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ciddi surette etkilemiştir. Birincisi 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'dır. İkincisi 1912 Balkan Savaşı'dır. Üçüncü büyük felaket ise Birinci Dünya Savaşı'dır (Akyol, 2013: 12). Balkan Savaşları sonunda Türkiye o zamanki idari teşkilatına göre 8 vilayet, 33 sancak, 115 ilçe kaybetmiştir. Bu toplam 167.312 km kare toprak, 6.582.000 nüfus kaybı demektir (Akyol, 2013: 33). Balkan Harbi öncesi Osmanlı'nın Avrupa'daki toprakları 169.845 kilometrekareyken, yenilgi ertesi bu 28.282 kilometrekareye gerilemiştir. Osmanlı Devleti Avrupa topraklarında yüzde 83'lük bir kayba uğramıştır (Akyol, 2013: 187). Balkan Savaşları Müslüman Türklerin Balkan coğrafyasında eridiği bir savaştır. Savaş, hastalık, göç yollarında ölüm gibi nedenlerden dolayı beş milyon Türk'ün öldüğü dile getirilmektedir (Akad, 2009: 171).

Tablo 4. Ortaöğretim Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Bir Parça Ya Da Metin İçerisinde Anlatılan Savaşlar

---

Osmanlı-Venedik Deniz Savaşı (1415)

Cem Sultan İsyanı (1481)

Modon, Koron ve Nevarin'in Fethi (1500)

Bağdat'ın Fethi (1534)

Haçova Meydan Savaşı (1596)

Hotin Savaşı (1621)

Girit Kuşatması (1645)

Çınar Vakası (1648)

Poltova Savaşı (1709)

Patrona Halil İsyanı (1730)

Akka Kalesi Zaferi (1799)

Tablo 4'ten görülebileceği gibi Ortaöğretim 10. sınıf tarih ders kitabında çok az savaşın dolaylı anlatıldığı görülmektedir. Burada anlatılan isyanların Osmanlı Devleti'nin zayıflama sürecine girdiğinin en önemli kanıtları arasında görülebilmektedir. Osmanlı tarihine bakıldığında savaşlardan Osmanlı Devleti'nin yükselişi ve düşüşü görülmektedir. Bunun yanında savaşların niteliğine bakıldığında bir hükümdarın diğeri üzerine yaptığı sefer, kardeşler arasında kavgaları görmek mümkündür. Yine isyanları, ayaklanmalar da savaşla ilgili anlatılan konulardır.

Ortaöğretim onuncu sınıf tarih ders kitabına bakıldığında savaşların anlatımında zengin kabul edilecek derecede aşağıda verilen teknik ve görseller kullanılmıştır:

Fotoğraflar: İstanbul kuşatmasında Haliç'e gerilen zincir, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'nde kullandığı top, Osmanlı'nın Batı'da son fethettiği Kamanıçe Kalesi, Rum ve Ermeni çeteleri gösteren fotoğraflar, Van Ayaklaması'nda Taşnak Cemiyeti üyelerini gösteren fotoğraf, Amasya'da Ermeni çetelerden ele geçirilen silahların fotoğrafı, Trablusgarb'da Mustafa Kemal'in fotoğrafı, Kafkas Cephesi anlatılırken Enver Paşa'nın fotoğrafı, Tehcir konusu anlatılırken Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın fotoğrafı, Kanal Harekâtı anlatılırken Cemal Paşa'nın fotoğrafı'na yer verilmiştir.

Haritalar: Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırları, XIV. Yüzyılın başında Anadolu'nun siyasi haritası, 1345'te Osmanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren harita, 1389 yılında Osmanlı Devleti'nin sınırları gösteren siyasi harita, Ankara Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nin siyasi sınırlarını gösteren harita, 1452 Osmanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren harita, Fatih dönemi fetihlerini gösteren harita, Yavuz Sultan Selim'in Mısır

Seferi'ni gösteren harita, XVI. Yüzyılda Osmanlı sınırlarını gösteren harita, XVI. Yüzyıl Avrupa siyasi haritası, Kasrışirin Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren harita, Karlofça Antlaşması sonrasında Balkanlarda Osmanlı sınırlarını gösteren harita, XVIII. Yüzyılın başlarında Avrupa haritası, XVIII ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı ve Rusya'nın sınırlarını gösteren siyasi haritalar, Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin siyasi sınırlarını gösteren harita, ABD'nin kuruluşunu ve genişlemesini gösteren siyasi harita, 1789-1807 III. Selim dönemi Osmanlı Devleti haritası, Napolyon Bonapart'ın Savaşlarını gösteren harita, 1815 yılında Avrupa'nın siyasi durumu, Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin sınırları, Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devleti'nin siyasi sınırlarını gösteren harita, I. Dünya Savaşı'nda tarafları gösteren harita, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheleri gösteren harita, I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa siyasi haritası.

Temsili resimler: Savaşlar anlatılırken Osmanlı padişahlarının temsili resimlerine de yer verilmiştir. Bunun yanında başka temsili resimler de vardır: Ertuğrul Bey, Gündüz Alp, Timur, Barbaros Hayrettin Paşa, Fransa Kralı Fransuva, Tököli İmre, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Napolyon Bonapart, Avusturya İmparatoru II. Josef, Rus Çarı I. Petro, Rus Çarı I. Alexander, Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Florence Nightingale, Nene Hatun , Varna Savaşı'nı gösteren temsili tablo, Otuz Yıl Savaşlarını gösteren temsili resim, IV. Murat'ın Bağdat Kuşatması'nı gösteren temsili resim, Girit Kuşatması'nı gösteren temsili tablo, 1678 Osmanlı Rus Savaşı'nı gösteren temsili resim, II. Viyana Kuşatması'nı gösteren temsili tablo, Avusturyalıların Budin'e girişini gösteren temsili tablo, Rus donanmasının Çeşme Baskını'nı gösteren temsili resim, Fransız İhtilali'ni gösteren temsili resim, Navarin Baskını'nı gösteren temsili tablo, İzmir'in İşgali'ni gösteren temsili tablo, Viyana Kongresi'ni gösteren temsili resim, Abdülmecit'in Kırım Savaşı'nda müttefiklerle beraber olduğu resim, Adolphe Yvon'un Kırım Savaşı tablosu, Berlin Konferansını gösteren temsili resim, Dömeke Meydan Savaşı'nı gösteren tablo.

Zaman Şeridi: Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ve Anadolu'da hâkimiyetini gösteren zaman şeridi, Yavuz Sultan Selim'in savaşlarını gösteren zaman şeridi, XVII. Yüzyıl Osmanlı - İran savaşlarını gösteren zaman şeridi, XVI-XIX. yüzyılda Rusya'nın Türk dünyası aleyhine genişlemesini gösteren zaman şeridi.

Karikatür: Ganimetleri bölüşmeye hazırlanan Avrupalı güçler karikatürü.

Minyatürler: Yıldırım Bayezit'in tahta çıkışını gösteren minyatür, Kanuni'nin İran Seferi'ni gösteren minyatür, Haçova Meydan Savaşı'nı gösteren minyatür.

Şiir: Edirne'nin fethi anlatılırken Arif Nihat Asya'nın "Edirne" adlı şiiri, Yahya Kemal'in "Akıncılar" şiiri, Keşfi'nin "Uyvar Kalesi'nin Fethi" şiiri, Yahya Kemal'in "Açık Deniz" şiiri, Mehmet Âkif Ersoy'un "Çanakkale Şehitleri"ne adlı şiiri kullanılmıştır.

4- Komisyon tarafından yazılan ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında hangi savaşlar anlatılmıştır ve bu savaşların anlatım tarzı nasıl olmuştur?

Tablo 5. Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Ve Atatürkçülük Tarih Ders Kitabında Doğrudan Anlatılan Savaşlar

<i>Trablusgarp Savaşı (1911)</i>
<i>Çanakkale Savaşı (1915)</i>
<i>Ermeni Olayları (1915)</i>
<i>Muş ve Bitlis'in Kurtuluşu (1916)</i>
<i>Suriye Cephesi (1917-1918)</i>
<i>Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)</i>
<i>İzmir'in İşgali (1919)</i>
<i>Millet Meclisine Karşı Ayaklanmalar (1920-1923)</i>
<i>Güney Cephesi (1920-1921)</i>
<i>Birinci İnönü Savaşı (1920)</i>
<i>İkinci İnönü Savaşı (1921)</i>
<i>Eskişehir-Kütahya Savaşları (1921)</i>
<i>Sakarya Meydan Savaşı (1921)</i>
<i>Büyük Taarruz Ve Başkomutanlık Meydan Savaşı (1922)</i>

Şeyh Said İsyanı (1925)

Irak ve Musul Sorunu (1926)

Kubilay Olayı (1930)

Tablo 5'te Türkiye Cumhuriyeti tarihi ise Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki savaşlar görülmektedir. Diğer anlatılan savaşlar Milli Mücadele için düşmana karşı verilen savaşlardır. Ayrıca Milli Mücadele döneminde Cumhuriyet yönetimine karşı ayaklanmalar yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük ders kitabında savaş konuları anlatılırken kullanılan teknik ve yöntemler:

Fotoğraflar: Suriye Cephesi anlatılırken Limon Von Sanders ve Mustafa Kemal'in fotoğrafları, Ermeni çetelerinde ele geçirilen silahlar, ABD başkanı Wilson, İzmir'i işgal eden Yunan askerleri, Kara Fatma ve grubu, Yörük Ali ve grubu, İpsiz Recep ve birlikleri, Pontus Rum çetelerinden bir grup, Yunan Başbakanı Venizelos, Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal ve Erzurum Kongresi delegeleri, Mustafa Kemal ve Sivas Kongresi'nde bazı temsilciler, Mustafa Kemal-Rauf Orbay- Bekir Sami, Mustafa Kemal ve Temsil Heyeti, İtilaf Kuvvetleri İstanbul'da, Osmanlı Heyeti Sevr Antlaşması'nı imzalarken, Kazım Karabekir, İsmet Paşa, Londra Konferansı delegeleri, Kurtuluş Savaşı'nda silah taşıyan İnebolulu kayıkçılar, İsmet Paşa ve Lozan Delegasyonu, Mübadele sonrasında Yunanistan'a gönderilmeyi bekleyen Rumlar.

Haritalar: I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheleri gösteren harita, Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ni sınırları, Büyük Meclisi'ne karşı ayaklanmaları gösteren harita, Sevr Antlaşması'na göre sınırlar, Milli Mücadele'de cepheler, II. İnönü Savaşı tarafların harekâtı, Eskişehir-Kütahya Savaşı alanı ve tarafların harekâtı, Sakarya Savaşı'nın yapıldığı yer ve tarafların harekâtı, Sevr ve Lozan Antlaşması'na göre Türkiye.

Temsili Resimler: İzmir'in işgalini gösteren temsili resim, Sütçü İmam, Şahin Bey, Binbaşı Ayşe, Siperde mektup okuyan askerler tablosu, Yaralı Asker tablosu, Zeybekler Tablosu.

Zaman şeridi: 1918- 1913 yılları arasındaki siyasi olaylar, Kurtuluş Savaşı kronolojisi.

Kartpostallar: İtalya'nın taraf değiştirmesini gösteren kartpostal, Milli mücadeleye çağrı kartpostalı.

Kavram Haritası: I. İnönü Zaferi.

Gazete haberleri: Hatay'ın kurtuluşunu manşet yapan Hatay isimli gazete haberi.

Şiirler: Mehmet Emin Yurdakul'un "Vur" şiiri, Ziya Gökalp'in "Çobanla Bülbül" şiiri, "Antep Türküsü.

5- Okur ve diğerleri tarafından yazılan Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi ders kitabında hangi savaşlar anlatılmıştır ve bu savaşların anlatım tarzı nasıl olmuştur?

Tablo 6. Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi ders kitabında doğrudan anlatılan savaşlar

<i>Birinci Dünya Savaşı (1914)</i>
<i>Bolşevik İhtilali (1917)</i>
<i>Basmacı Hareketi (1918)</i>
<i>İtalya'nın Habeşistan'ı İşgali (1936)</i>
<i>İkinci Dünya Savaşı (1939)</i>
<i>Pearl Harbour Baskını ve ABD'nin Savaşa Girişi (1941)</i>
<i>Pasifik Savaşları (1942)</i>
<i>Keşmir Meselesi (1948)</i>
<i>Yunan İç Savaşı (1944-1948)</i>
<i>Kore Savaşı (1950-1953)</i>
<i>SSCB-Çin Çatışması (1962)</i>
<i>Küba Buhranı (1962)</i>
<i>Vietnam Savaşı (1957-1973)</i>
<i>Arap İsrail Savaşları(1949-1973)</i>
<i>İran-İrak Savaşı (1980-1988)</i>
<i>Ege Adalarının Silahlandırılması ve Kıbrıs Barış Harekâtı (1974)</i>
<i>SSCB'nin Dağılması (1991)</i>
<i>Dağlık Karabağ Sorunu (1988-1994)</i>
<i>Hocalı Katliamı (1992)</i>
<i>Yugoslavya'nın Dağılması ve İç Savaşlar (1990-1995)</i>
<i>Körfez Savaşları (1991, 2003)</i>
<i>Filistin Sorunu</i>

Tablo 6'dan anlaşılacağı gibi yeni programla oluşturulan çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi kitabında Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar olan savaşlar olduğu göze çarpmaktadır. Bu savaşlar değerlendirildiğinde ise "Soğuk Savaş" nedeniyle yaşanan savaşlar görülmektedir. Yani burada Komünist sistemle kapitalist sistem arasında yaşanan mücadeleler göze çarpmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşanan savaşlarda 20. yüzyıl savaşlarının temel yapısını oluşturmaktadır. Dünya siyasi tarihini etkileyen olaylardan birisi ise Arap coğrafyasında yaşanan savaşlardır. Bu savaşların en önemli nedenlerinden biri Birinci Dünya Savaşı sonunda İsrail Devleti'nin kuruluşuna karar verilmesidir. İsrail'in Arap topraklarına yayılması nedeniyle yapılan savaşlar bu savaşların bir kısmını oluşturmuştur. Bunun yanında İran ve Irak Savaşı da çeşitli nedenlerden kaynaklanan ve bölgeye damga vuran savaşlar arasındadır. Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi ders kitabında yer alan savaşlar değerlendirdiği zaman Dağlık Karabağ Meselesi, Hocalı Katliamı ve Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Türk ve Müslüman nüfusun büyük acılar yaşadığını da görülmektedir.

Tablo 7. Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi ders kitabında bir parça ya da metin içerisinde anlatılan savaşlar

---

<i>Japonya'nın Mançurya'ya Saldırması (1931)</i>
<i>İspanya İç Savaşı (1936-1939)</i>
<i>Hindistan ve Pakistan'ın Kuruluşu (1946)</i>
<i>Varşova Paktı Ordusunun Çekoslovakya'yı İşgali (1968)</i>
<i>Afrika'da İç Savaşlar</i>

Tablo 7'ye bakıldığında dolaylı anlatılan savaşlar arasında iç savaşlar, bir ülkeye saldırı ve kurtuluş savaşlarının anlatıldığı görülmektedir. İspanya İç Savaşı İkinci Dünya Savaşı öncesi Faşizm ve Komünizm'in kozunu paylaştığı bir savaştır (Lee, 2002: 277). Japonya ve Sovyetler Birliği'nin yayılma politikaları da dünyayı tehdit etmiştir. Hindistan ve Pakistan'ın Kuruluşu emperyalist devletlerin hâkimiyetinden kurtuluşunu simgelemektedir. Afrika'daki iç savaşlar ise Batı dünyasının bu bölgeler ile ilgili politikalarının doğal sonucu arasındadır. Bu savaşlarla Yirminci Yüzyılda Afrika kıtasının

yıkıma uğradığı görülmüştür. Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi ders kitabında en zengin bir biçimde teknik ve görseller kullanılmıştır. Örnekleri aşağıda verilmiştir:

Fotoğraflar: Avusturya- Macaristan Velihtı Arşidük Frans Ferdinand, Paris Barış Konferansı'nda ünlü dörtlü George- Orlando- Clemenceau- Wilson- ABD Başkanı Monroe, Petersburg'da gösteriler, İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Alaş Orda Cumhuriyeti bayrağı, 1921-1924 yılları arasındaki Türkistan bayrağı, Zeki Velidi Togan, Enver Paşa, Şerif Hüseyin, İbni Suud ve Franklin Roosevelt, Emir Faysal, Mısır milliyetçisi Saad Zaglul, Sen Remo Konferansı'nda Fransız ve İtalyan temsilciler, İmparator Mutsuhito, Hitler ve Musolini, Lozan Konferansı'nda Türk heyeti, Balkan Paktı dışişleri bakanları, Lacarno Antlaşması imza töreni, Briand-Kellogg Paktı imza töreni, Almanya'da Nazilerin kitap yakması, Irak Kralı Faysal, Hatay Devleti milletvekilleri, Benitto Mussolini, Alman Paramentosu, Paris'te Alman işgaline tanık olan Fransızlar, De Gaule, Londra'nın bombalanması, SSCB topraklarında Alman askerleri, Barbarossa Harekâtı, Kuzey Afrika'da savaşan askerler, Pearl Harbour baskını planlayıcısı Soroku Yamamoto, Pearl Harbour Limanı, Midway üssüne Japon saldırısı, ABD'li general ve başkan Eisenhower, Normandiya çıkarması, Paris'in kurtuluşu, Churchill- Roosevelt – Stalin, Almanya teslim antlaşmasını imzalarken, Mac Arthur Japonya ile Ateşkes Antlaşması'nı imzalarken, II. Dünya Savaşı'nda mülteciler, Postdam Konferansı'nda Attle, Truman ve Stalin, Nürberg Mahkemesi, Hüsrev Gerede, karneyle ekmek alınışı, Soğuk Savaş yıllarında Berlin'den kesitler, Yugoslav lideri Mareşal Tito, Sovyet büyükelçisi'nin Mao Zedung'a güven mektubu sunması, Mao Moskova'da, Stalin'in Budapeşte'de yıkılan heykeli, Macar göstericiler, Prag'ın Ağustos 1968'de SSCB tarafından işgali, General George C. Marshall, Roma Antlaşması imza töreni, A. James Balfour, Muhammet Ali Cinnah ve Mahatma Gandhi, Kore'de Türk askerleri, Yugoslav Kralı Tito'nun Yunanistan ziyareti, CENTO toplantısından bir görünüm, SALT II Antlaşması imza töreni, Helsinki Konferansı, ABD Başkanı John F. Kennedy, Jüpiter füzesi, Vietnam Savaşı'ndan görüntüler, Muhammed Ali ve Vietnam Savaşı'nın protesto edilişi, tartışmalı bölge Keşmir'den bir

görüntü, Afganistan'a SSCB askerleri, SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesi, Bağlantısız ülkeler Belgrad Konferansı'nda, Bağlantısız ülkeler Zambiya toplantısı, Jawaharlal Nehru, Camp David Antlaşmaları'nda Enver Sedat- Jimmy Carter- Menahem Begin, Ermeni terör örgütünün şehit ettiği Türk diplomatlar, İran Devrimi'nden bir görünüm, İran-İrak Savaşı'ndan bir görünüm, 1954 İstanbul'da Kıbrıs mitingi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu anlaşması imzalanırken, Mihael Gorbaçov, Boris Yeltsin ve darbecilere karşı protesto, Çekoslovakya'da Kadife Devrim, Şanghay 2006 toplantısı, Azerbaycan'ın bağımsızlığı Ebulfez Elçibey, Mehmet Emin Resulzade, Bahtiyar Vahapzade, Hocalı Katliamı'ndan bir görünüm, Romanya'da Çavuşesku yönetimine karşı protesto, Berlin Duvarı'nın yıkılışı, Savaş suçlusı Slobodan Miloseviç, Arnavutluk Lideri Enver Hoca, Körfez Savaşı'nda Bağdat'tan iki kare, I. Körfez Savaşı'nda hava bombardımanı, Saddam Hüseyin heykelinin yıkılışı, İzak Rabin- Bill Clinton ve Filistin Lideri Yaser Arafat, Türk Askeri Afganistan'da, Türkiye ve Yunanistan'ı savaşın eşiğine getiren Kardak Kayalıkları, Rauf Denktaş ve Glafkos Klerides, Türk askeri Kosova'da, ABD'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan uçaklı saldırı.

Haritalar: I. Dünya Savaşı esnasında Avrupa ve Osmanlı Devleti siyasi haritası, I. Dünya Savaşı sonrası ülkelerin yayılmasını gösteren harita, Japonya'nın savaş öncesi yayılma alanlarını gösteren harita, Savaş sonrası Almanya'nın bölünmesi haritası, II. Dünya Savaşı sonrasında sınırlar ve nüfus hareketleri, Berlin şehri işgal haritası, BM'nin 1947 /181-A kararına göre Filistin paylaşım planı, Kore Savaşı'nda tarafların harekâtları, Soğuk Savaş döneminde taraf ülkeler haritası, Hindistan ve Pakistan Devletleri'nin toprak ve nüfus paylaşım haritası, Asya ve Afrika'da kıtalarında sömürgecilik haritası, Afrika'da silahlı gruplar, 1960- 1980 Yumuşama Dönemi kriz ve çatışmaları haritası, Yumuşama döneminde Avrupa'ya konuşlandırılmış Persing II Füzesi, Küba'da Sovyet ve ABD hakimiyet alanları, Hindistan-Pakistan siyasi haritası ve tartışmalı bölge Keşmir, SSCB'nin Afganistan işgali sırasında dünya siyasi haritası, Bağlantısızlar ülkeleri siyasi haritası, BM'nin Yahudi ve Filistin toprakları paylaşım planı, 1949, 1956, 1967 Arap-İsrail Savaşları sonucunda değişen İsrail ve Filistin toprakları, İran-İrak Savaşı sırasında

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 14, Sosyal Bilgiler Öğretimi Özel Sayısı, 2013

Ortadoğu siyasi haritası, Kıbrıs meselesi ve bölgenin siyasi haritası, Ege Denizi'nde -Türk Yunan anlaşmazlığı 6 ve 12 mil sınırlarını gösteren harita, SSCB ve Doğu Bloku'nun siyasi haritası, Bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri haritası, Dağlık Karabağ sorunu ve bölge siyasi haritası, NATO'nun genişleme haritası, Eski Yugoslavya Sınırlarını gösteren harita, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra savaş bölgelerini gösteren harita, Körfez Savaşı sonrasında Irak sınırları ile BM'ni uçuşa yasakladığı ve askerden arındırdığı bölgelerin haritası.

Temsili Resim: Bulgaristan'da Türklere yapılan baskı ve göç edenleri tasvir eden temsili resim.

Zaman Şeridi: I. Ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönemi anlatan zaman şeridi, 1933-1939 arası dönemdeki savaşı yaratan olayları anlatan zaman şeridi, 1935-1945 yılları arasında siyasi olayları anlatan zaman şeridi, Türk ordusunun dünya barışı için asker gönderdiği bölgeler ve tarihleri gösteren zaman şeridi.

Karikatürler: Barış müzakereleri salonu, Locarno Paktı ve Versay Antlaşması'nın geçersi olduğunu gösteren karikatür, Stalin'in sürgün politikası, Maginot Hattı, II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Türkiye'yi savaşa sokma çabasıyla ilgili karikatür, Kahire görüşmeleri, Soğuk Savaş'ın ABD ve SSCB tarafından başlatılması, Berlin'de Müttefikler ve SSCB arasında mücadele, Marshall Planı'yla ilgili karikatür, GLASNOST ile ilgili karikatür.

Propaganda posterleri: 1926 yılı İtalya'da ekonomiyle ilgili poster, Nazilerin sağlıklı aile kampanyası, Picasso'nun Guernica posteri, Salvador Dalí'nin İspanya İç Savaşı'yla ilgili posteri, Führer'in yüzü afişi, Marshall Planı'yla ilgili Avusturya propaganda posteri.

Gazeteler: Montrö Sözleşmesi haberi, Hatay'ın Anavatan'a katılması haberi, II. Dünya Savaşı'nın başladığı haberi, 1941 yılı savaşla ilgili gazete haberi, Türkiye ve Yunanistan'a

yardımla yapılmasıyla ilgili haber, Hint direnişinin basına yansması, Kore Savaşı'nın basına yansması, CENTO'nun Tahran toplantısıyla ilgili gazete haberi, Kıbrıs'a Türk askerinin çıkışıyla ilgili gazete haberleri, 20 Temmuz'da Türk askerinin çıkarma yaptığı bölge, ASALA terör örgütünün Türk büyükelçilere saldırısı ile ilgili haberler, II. Körfez Savaşı'yla ilgili gazete haberi.

İstatistik: II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye ekonomik etkilerini gösteren istatistikler, 2005 BM kayıtlarına göre 1959-2005 yılları arasında Filistinli mültecilerin göç ettiği ülkeler ve sayıları, 1961 yılında Sırp'ların Yugoslavya'daki konumu, Bosna Hersek'in yer altı zenginlikleri ve Yugoslavya içerisindeki yeri, Bosna Hersek'in etnik yapısını gösteren grafik.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Rus yazar Tolstoy, "Savaş ve Barış" adlı romanında insanlığın çelişkiye düştüğü konuları çözmesinin en iyi yolu olarak geçmişin aynası olan tarihe bakılması gerektiğine işaret etmektedir (Tolstoy, 2010: 795). Tarihe bakıldığında pek çok savaşın olduğunu ve bu savaşları gelecek kuşaklara anlatmanın kolay olmadığı bir gerçektir. Savaşların tarih ders kitaplarında nasıl anlatılması gerektiği ile ilgili pek çok tartışmayı görmek mümkündür. Bütün tartışmalara rağmen savaşlar tarih ders kitaplarında ağırlıklı yerlerini korumaktadır. Ortaöğretim tarih ders kitapları değerlendirildiğinde Türklerin ve İslâmiyet'in kaderini etkileyen savaşlar görülmektedir. Bunun yanında diğer ulusların kaderini etkileyen savaşlar da ders kitaplarında yer almaktadır. Komisyon tarafından yazılmış ortaöğretim 9. Sınıf tarih ders kitabına bakıldığında İslâm tarihi ve Osmanlı Devleti'nden önceki Türk tarihinin ele aldığı görülmektedir. Burada ağırlıklı işlenen konular ise Müslümanlığın doğması, yayılması ve Araplardan sonra Türklerin Müslümanlığın önderliğini almasıdır. Bunun yanında Müslüman Türk Devletlerinin tarihini de görmek mümkündür. Ayrıca Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarihi de anlatılmaktadır. Haçlılarla mücadeleler ve Anadolu'nun Türkleşme

ve İslâmlaşma süreci de anlatılmaktadır. Hz Muhammed ve Dört Halife devrinde yapılan savaşlar Müslümanlığın yayılmasında önemli ve kutsal savaşlar olarak kabul edilmektedir. Yine Talas Savaşı ile Türklerin Müslümanlığa kitleler halinde girmesi ile bilinen savaştır. Anadolu'nun kaplılarının Türklere açılması ile bilinen Malazgirt Savaşı da sık sık vurgulanmaktadır.

Feridun Fazıl Tülbentçi (1979) yirmi beş büyük Türk zaferini anlatmıştır. Bu zaferlere içerisinde tarih ders kitaplarında anlatılmayan savaş Koyun Adaları Deniz Zaferi'dir. Türk tarihine bakıldığında Malazgirt, Miryakefelon, İstanbul'un Fethi, Çaldıran Meydan Savaşı, Mercidabık ve Ridaniye Zaferleri, Preveze Deniz Savaşı, 18 Mart Çanakkale Zaferi, İnönü Savaşları, Sakarya Meydan Muharebesi ve Başkomutanlık Meydan Savaşı dönüm noktaları oluşturan zaferlerdir. Bütün zaferlerin Türk tarihinde bir dönüm noktası olduğu kesindir. Zaten bahsedilen zaferler gerek tarih programlarında gerekse tarih ders kitaplarında ağırlıklı olarak anlatılmaktadır. Zaferler Türk toplumunun hafızasında da önemli yere sahiptir. Bunun yanında Türk tarihinde bazı yenilgiler de hafızalar kazanmıştır. *Bu* yenilgiler Türk tarihi açısından çok ağır sonuçlar doğurmuştur. Osmanlı Devleti ile Rusya beş yüz yıldan daha fazla sürede on iki kere savaşmıştır. Her iki devletin de bu kadar çok ve uzun savaştıkları başka komşusu olmamıştır. Savaş yapılan dönemde Osmanlı yönetiminde Hristiyanlar; Rus yönetiminde de pek çok Müslüman bulunmaktadır. Türkler ile Ruslar özellikle Balkanlar, Karadeniz ve Boğazlar için birçok kez karşı karşıya gelmiştir (Oreşkova, 2003: 17).

Kösedağ Savaşı, Ankara Savaşı, II. Viyana Kuşatması, 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı, 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Osmanlı- Avusturya Savaşları, Sırp ve Yunan İsyanları, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Birinci Dünya Savaşı Türkler için çok ağır bedellere neden olmuş savaşlardır. Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti Anadolu'da Orhan Gazi zamanındaki sınırlarına dönmüştür (Akad, 2009: 38). Osmanlı Devleti'nin duraklamaya girmesiyle beraber savaşlarda Rusya'nın ağırlıklı rolü dikkat çekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yapılan bazı

savaşların bir isim ile adlandırılmamasıdır. Bu savaşlar 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, 1792 Yaş Antlaşması, 1829 Edirne antlaşması gibi ağır antlaşmaların imzalanmasına neden olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (Doksan üç Harbi) ise Berlin Antlaşması'na neden olmuştur. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı Devleti dağılma sürecine girmiştir. Tarihe bakıldığında Türk Devletlerine Moğollar, Haçlı ittifakları ve Rusya büyük zarar vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Türkiye başka bir ülke ile savaşa girmemiştir. Ancak 1950 yılında Kore Savaşı'na asker göndermiştir. 1974 yılında ise Kıbrıs Adası'na Türklerin canlarını koruyabilmek için müdahalede bulunmuştur. Bu tarihten sonra ise BM çatısı altında barışı koruyabilmek amacıyla çeşitli bölgelere asker göndermiştir. Türkiye, hâlihazırda Afganistan, Kosova, Lübnan, Bosna-Hersek, Sudan, Somali karasuları ve açıkları ile Irak icra edilen barışı destekleme harekâtlarına katkı sağlanmaktadır (www.tsk.tr). Geçmiş dönemde katkı sağlanan uluslararası gözlem görevleri: BM İran-İrak Askeri Gözlemci Grubu (1988-1991) BM Doğu Timor Destek Misyonu (2000-2004), AGİT Kosova Denetim Misyonu, AGİT Gürcistan Sınır Gözlem Misyonu (2000-2004), BM Bosna-Hersek Misyonu (2001-2002) Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde AB Polis Misyonu (2005-2007) El Halil'deki Uluslararası Geçici Mevcudiyet (1985-1997), BM Gürcistan Gözlem Misyonu (1994-2009), AGİT Gürcistan Gözlem Misyonu (2006-2009) (www.tsk.tr).

Ortaöğretim tarih 11. Sınıf tarih ders kitabının ise siyasi tarihe yer verilmemiştir. Bunun yerine kültür ve medeniyet konuları işlenmiştir. Bu nedenle bu ders kitabında savaşlar yer almamıştır.

Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabına bakıldığında ders kitabında savaşlara ve antlaşmalara yer verilmiştir. Bolşevik rejimin kurulması dünya siyasi tarihinde yeni savaşlara zemin hazırlamıştır. Yine bu kitapta İkinci Dünya Savaşı'nın anlatıldığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği ve ABD arasında yaşanan

Soğuk savaş döneme damgasını vurmuştur. Her ne kadar iki büyük güç doğrudan karşı karşıya gelmemişse de üçüncü dünya ülkelerinde yaşanan savaflara taraf olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise Komünist sistemin çöktüğü coğrafyalarda savaflar yaşanmıştır. Çağdaş Türk Ve Dünya tarihinde anlatılan iç savafların ise yoğun olarak Afrika coğrafyasında yaşandığı görülmektedir. Yirmi birinci yüzyılda ise savafların iç savaflar ve terörizm olarak gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Yeni programa hazırlanan tarih ders kitapları değerlendirildiğinde olaylara yaklaşım tarzı açısından geçmiş yıllarda yazılan tarih ders kitaplarından farklılık taşımamaktadır. İdeolojik anlamda geçmiş yıllarla bir sapma göstermemiştir. Ortaöğretim tarih ders kitaplarında savaşın tanımı ve ya savafların neden kaynakladığı gibi tartışmalara yer verilmemiştir. Ancak konuların anlatımında yöntem ve teknik olarak büyük farklılıkların olduğu gerçektir. Tarih ders kitaplarında savaflar anlatılırken çeşitli yöntem, teknik ve görseller kullanılmıştır. Fotoğraflar, temsili resimler, propaganda posterleri, minyatürler, haritalar, zaman şeridi, karikatürler, gazete haberleri, istatistikler, şekil ve grafikler, şiirler savaflar anlatılırken yoğun olarak kullanılmıştır. Bunun yanında savaflar anlatılırken akademik ve edebi eserlerden pek çok kez alıntılar yapılmıştır. Savaflar anlatılırken birinci elden kaynak kullanma, kanıtla soru sorma, döneme şahit olmuş insanların anıları da başvurma gibi etkinlikler kullanılmıştır. Ortaöğretim tarih ders kitaplarında savaflar anlatılırken resimler verilerek öğrencilerden resme yönelik soru sormaları pek çok kez istenmiştir. Bunun yanında savaflarla ilgili savaş öncesi ve sonrası sınırları gösteren haritalar verilerek öğrencilerden karşılaştırma yapmaları istenmiştir. Ata (2002) Çanakkale Savaflarını nasıl öğreteceğiz? isimli çalışmasında çeşitli görsel materyalin kullanılmasının yanında müzelerin ve savaş alanlarına gezi yapılmasının öneminden bahsetmiştir. Bu öneri bütün savaflar için genellenebilir. Savafların öğretiminde müzeler, sanal müzeler ve savaş gezi alanlarının gelecekte büyük önem kazanacağı düşünülmektedir. Ortaöğretim ders kitaplarında bu vurgular eksik kalmıştır.

Tarih ders kitaplarına bakıldığında Tarih ders kitaplarına bakıldığında savaşlar anlatılırken eleştirel bir bakış açısının baskın olmadığı görülmektedir. Savaşların anlatımı genellikle öğretici tarzda yazılmıştır. Akıl yürütme ve günümüzle ilişkilendirmenin de zayıf olduğu görülmektedir. Osmanlı tarihinin anlatıldığı ortaöğretim tarih 10. Sınıf ders kitabında padişahların hayatları ve savaşçı yönleri anlatılırken bilimsel üslubun yerini hikâyeci anlatımın aldığı görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabına bakıldığında yazarlar tartışmalı konularla ilgili yorumda bulunmamıştır. Resmî görüş aynı şekilde devam ettirilmiştir. Anlatılanlardan yola çıkarak yeni programa göre yazılmış tarih ders kitaplarında savaşların anlatımı değerlendirildiğinde eğitim bilimleri alanında ve tarih eğitimi alanında yapılan çalışmaların bu kitaplara önemli ölçüde yansıdığı bir gerçektir.

Tarih ders kitaplarında savaşların ağırlıklı rolünün gelecekte de devam edeceği öngörülmektedir. Savaşları tarih ders kitaplarında anlatmamak ya da ağırlığını azaltmaya çalışmanın tarihsel doğrularla bağdaşmayacağı gerçektir. Bununla beraber savaşların daha iyi anlatılabilmesi ve işlenebilmesi için tarih ders kitaplarının yanında etkinlik kitaplarının da geliştirilmesinin önemli olacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak savaşların anlatımıyla ilgili elektronik kaynakların üretilmesinin de önemli olduğu fikrine varılmıştır. Vurgulanması gereken başka bir hususta tarih ders kitaplarında antlaşma konuları da önemli role sahip olduğudur. Devletler savaş meydanlarında olduğu gibi antlaşma masalarında da mücadele etmiştir. Bu nedenle anlaşma ve antlaşmaların da bir araştırma konusunda incelenmesinin önemlidir. Çünkü savaşlar; savaş meydanlarında ya da cephelerde sona ermemiş antlaşma masalarında devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- Akad, Mehmet T. (2009). *Bir Savaş Nasıl Kaybedilir? İstanbul: Kitap Yayınevi.*
- Akad, Mehmet T. (2011). *Modern Savaşın Temel Kavramları, İstanbul: Kitap Yayınevi.*

- Aksan Virginia H. (2011). *Osmanlı Harpleri 1700-1870, Çev., Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.*
- Akyol, T. (2013). *Rumeli'ye Elveda 100. Yılında Balkan Bozgunu*, İstanbul: Doğan Kitabevi.
- Altınay, A.G. (2003). Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi. *Ders Kitaplarında İnsan Hakları Tarama Sonuçları*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 138-158.
- Alibasic, A. (2007). "Images of the Ottomans in History Textbooks in Bosnia and Herzegovina". *İslam Araştırmaları Dergisi*, 17:103-137.
- Almold, I. (2013). *İki Din Tek Bayrak, Çev., Gül Çağalı Güven, İstanbul: Doğan Kitap.*
- Ata, B. (2001). "Çanakkale Savaşlarını Nasıl Öğreteceğiz?". *Türk Yurdu*, 164(23-29).
- Barth, J. L. (1995). "Commemorating the end of World War II: How world War II Is Taught in American Classroom." *The International Journal of Social Education*, 10 (1): Spring,1-11.
- Bayat, M. (1985). Harp ve Sulh (III), *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Sayı 5, Temmuz: 66-73.
- Chung I. Y. (1995). A study on Teaching About World War II in South Korean Classrooms. *The International Journal of Social Education*, 10 (1), 37-47.
- Clausewitz C. V. (1984). "Harp Üzerine" Birinci" Cilt, (Çev.)H F Çeliker. Ankara: Genel Kurmay Basımevi (Eserin orijinali 1832 Yılında Yayımlandı).
- Copeux, L. (2003). "Fransa'da Tarih Yazımında Cezayir-Fransa Savaşı." *Tarih Eğitimi Eleştirel Yaklaşımlar*, (Ed.)O. Köymen. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, ss.41-46.
- Crawford K. A and Foster S. J. (2007). *War, Nation, Memory International Perspectives on World War II in Schol History Textbooks*, Charlotte: Information Age Publishing.
- Emecen F. M. (2010). *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Foster, S. and Nicholls, J. (2005). "America in World War II: An Analysis of history Textbooks from England, Japan, Sweden and the United States". *Journal of Curriculum and Supervision*, Spring, 20 (3): 214-233.
- Grotius, H. (2011). *Savaş ve Barış Hukuku*, (Çev.) S.L. Meray. İstanbul: Kurtiş Matbaası (Eserin Orijinali 1625 Yılında Yayımlanmıştır).
- Gürbüz, Y. E. (2009). "Azerbaycan Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Akkoyunlu Savaşları". *Toplumsal Tarih*, 183: 78-83.
- Hanson, V. D. (1999). "The Dilemmas of the Contemporary Military Historian, Reconstruction History." *The Emergence of a New Historical Society*, 189-201.
- Labbe, B and Puech M. (2006). "Savaş ve Barış." Çev. A. Aslan. Gün Işığı Kitaplığı.
- Lee, Stephen J. (2002). "Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980," Çev. Savaş Aklur, Ankara.
- Lin L., Zhao, Y., Ogawa M, Hoge J and Kim, B. Y. (2009). "Whose History ? An Analysis of the Korean War in history textbooks from the United States, South Korea , Japan and China". *The Social Studies*, September/ October: 222-232.
- Loewen, J.W. (2007). *Lies My Teacher Told Me*, New York, London, Toronto: A Touchstone Book.
- Lutz, P.E. (1929). "Nationalism in German History Textbooks". *Historical Outlook*, 20(6), October: 273-279.
- Matsuzaki, T. (1979). Correcting Textbook Distortions: An Experimental Record of the Study of Korean History in Japan. *Bulletion of Peace Proposals*, 419-423.
- Millas, H. (1991). *History Textbook in Greece and Turkey*. *History Workshop*, Oxford University Press, <http://.jstor.org/stable/4289049>, 19 Temmuz 2010 tarihinde alınmıştır.
- Nicholls, J. (2006). Beyond the national and the transnational perspectives of WWII in USA, Italian, Swedish, Japanese, and English School History Textbooks. *Research in Comparatrive and International Education*, 1(1): 89-112.

- Oreškova, S F. (2003). "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları, *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya*."(Der). Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Oruç, Ş. (2002). İlköğretim İkinci Kademedeki Görev Yapan Tarih Öğretmenlerinin Savaş Konularının Öğretimine İlişkin Tutumları, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Pingel, F. (2003). Avrupa Evi (Ders Kitaplarında 20. Yüzyıl Avrupa'sı), İstanbul: Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı.
- Safran, M. (2006). Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tolstoy, L. (2010). "Savaş ve Barış", :Çev., Zeki Baştımar, İstanbul: Can Yayınları.
- Tülbentçi Feridun F. (1979). Büyük Türk Zaferleri, Ankara: Gül Matbaası.
- Türk, İ.C ve Ilgaz Selçuk (2005). Azerbaycan Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmgesi, *Türk Yurdu*, 25 (216), Ankara: Ev. Yayın ve Anonim Şirketi.
- Uşşaklı, B A. (2008). Savaşın Dönüşümü ve Teknoloji, Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2006). Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Volkan, V. (1996). "Bosnia- Herzegovina: Ancient fuel of a modern inferno". *Mind & Human Interaction*, 7: 110-127.
- Yoshiko, N and Hiromitsu, I. (2000). "Japanese education, nationalism, and Ienaga Saburo's textbook lawsuits. "In. L. Hein and M. Selden. (Eds). *Censoring History, Citizenship and Memory in Japan, Germany, and the United States*. New York and London: An east gate book.pp 97-126.

Yeni Programa Göre Hazırlanmış Ders Kitapları

- Okur Y. ve Diğerleri (2010). Ortaöğretim Tarih 9, İstanbul: MEB Yayınları*
- Cazgır V. ve Diğerleri (2010). Ortaöğretim Tarih 10, İstanbul: MEB Yayınları.*
- Komasyon. (2011). Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, İstanbul: MEB Yayınları.*
- Okur Y. ve Diğerleri, Ortaöğretim Tarih 11. Sınıf, İstanbul: MEB Yayınları.*
- Okur, Y. ve Diğerleri (2010). Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, İstanbul: MEB Yayınları.*

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of the current study was to investigate how the phenomenon of war was studied at the history books of secondary education. The method of the research depends on document analysis. For that reason, the history course books were investigated and the wars told in the books were determined. The phenomenon of war has been existed since the raise of humanity. Various reasons have been attributed to wars and different definitions have been put forward for wars. War has always meant different things for different people. Therefore the ideas related to wars are likely to change. Wars have been considered among the most controversial issues throughout the history. It is likely to see in the history that there have been so many wars and it is not easy to tell these wars to the coming generations. It is also possible to see a great many discussions about how to teach wars in history books. Despite all these arguments, wars have had their places in the history books. Upon the evaluation of secondary education history books, we see that there have been critical wars having a deep impact on Turks and Islam. Besides that, there are also some other wars that have an impact on other countries. It is likely to that the content of ninth grade history book is mostly about Islamic history and Turkish history before the Ottoman State. The basic issues here are the raise and spread of Islam, and the Turks taking the lead of Islam after Arabs. On the other hand, it is likely to see the history of Muslim Turkish States. Also, Great Seljuk State and Anatolian Seljuk State are also given in the history book. The process of fights against Christians and Turkization and Islamization of Anatolia is taught in the book. The wars fought during the period of Prophet Mohammed and four Khalifahs are regarded as significant and holy wars in the spread of Islam. Also, the war of Talas is the war with which Turks came to Islam as masses. The war of Malazgirt that is known to open its doors to Turks was frequently referred in both academic historianism and in course books. As for the Ottoman history, the raise and descend of Ottoman State is taught in the book. On the other hand, it is likely to see the military expedition made by a ruler to another one and the struggle between brothers. Rebellions and riots are the issues told with respect to wars. Feridun Fazıl Tülbentçi (1979) told twenty-five victorious Turkish wars. The war that was not given in the course books among these victories is the Marine War of Sheep Islands. The battle of Myriokaphelon, the conquest of Istanbul, Çaldıran Battle, Marj Dabiq and Ridaniya Victories, Battle of Preveza, March 18th Victory of Çanakkale, İnönü Battles, Sakarya Battle and War of Independence are the battles that are the turning points in the history. It is certain that all these battles are the turning points in Turkish history. However, these battles have taken their places in the history programs and also in the history books adequately. They have a good place in the memory of Turkish society. On the other hand, some defeats are also remembered well in Turkish history. These defeats caused heavy outcomes in terms of Turkish history. The battle of Köseadağ, the battle of Ankara, The Second Siege of Vienna, 1768-1774 Ottoman-Russian Wars, 1787-1792 Ottoman-Russian and Ottoman – Austrian Wars, Serbian and Greek Riots, 1877-1878 Ottoman – Russian War and First World War are the wars having a deep impact

on Turkish history. The leading role of Russia in these wars is very striking. Another point to be focused here is that the wars between the Ottoman State and Russia are not called with a specific name. These wars led to heavy treaties such as Treaty of Küçük Kaynarca (1774), Treaty of Yaş (1792) and Treaty of Edirne (1829). The Ottoman – Russian war (1877-1878), which is known as “Ninety – three War”, led to Treaty of Berlin. After this treaty, the process of collapse started for the Ottoman State. Throughout the history, Mongols, Crusaders and Russia damaged Turkish states a lot. Following the World War I, Turkey did not have a war with any other country; however, Turkey sent troops for the Korean War in 1950. In 1974, Turkey had intervention into the Cypriot problem in order to save the Turks living in the island. Later on, Turkey sent troops to various regions in order to keep the peace within the framework of United Nations. Turkey has already had troops in Afghanistan, Kosovo, Lebanon, Bosnia and Herzegovina, Sudan, Somalia and Iraq to support the activities to keep the peace. In the course book of Principles of Atatürk and the History of Revolution for the secondary education, the wars in the final period of Ottoman State were given. The other wars are the ones fought against the enemy for a National Struggle. In addition, the riots against the administration of Republic in the period of National Struggle were given in the course book.

In the course book of Modern Turkish and World History, you can find wars and treaties. Establishment of bolshevist regime led to new wars in the political history. In this book, it is likely to see something about World War II as well. Following the World War II, the cold war between Soviets Union and the USA had a great impact on era. Even though the two great powers did not come together directly, they became the parties of the wars fought in the third world countries. After the collapse of Soviets Union, some wars emerged in the geographies of the countries where the communist regime collapsed. The civil wars told in the Modern World History mostly intensified in the African countries. As for the twenty first century, the wars have mostly been realized as the civil wars and terrorism. It is estimated that the role of the wars mentioned in the history course books will be carried on in the future as well. It is believed that not mentioning about the wars in the history course books and or diminishing the effect of them will not be in accord with historical realities. On the other hand, it is thought that activity books besides course book must be developed in order to teach and study the wars in the course books. Also, the issues of treaties are of great importance in the history books. As in the battles, states are in a big fight against the items of treaties. Therefore, it is believed that the agreements and treaties should be investigated as a topic of research in detail.